

barbaarsheid maar voortgang naar hogere, meer geraffineerde barbaarsheid. Het doet aan als een terugval, doordat het kapitalisme, dat in zijn opkomst de illusie van een dage-raad van humaniteit wekte, nu woest van zich afslaat als een in het nauw gedreven roofdier.

Het bijzondere van het nieuwe politieke stelsel is het optreden van de partij als drager van de diktatuur. De partij, hier de fascistische partij — analoog met de kommunistische partij in Rusland — is de lijfwacht van de staatsmacht. De partij is uit de krachten van de maatschappij voortgekomen, heeft de staat veroverd, en is met hem tot een orgaan van heerschappij versmolten. In het begin van deze eeuw is er wel eens op gewezen, dat de staat, als het machtsorgaan van de bourgeoisie, ten slotte tegen de opgroeiende arbeidersbeweging met onwettig geweld zou moeten optreden; maar door zich zo te ontmaskeren als klasse-instrument van onrecht zou hij dan zijn erkende gezag en respect verliezen, en het verzet juist feller ontketenen. Dit dilemma heeft de burgerlijke klasse nu weten te vermijden, doordat uit haarzelf, onofficieel, de nieuwe geweldmacht opkwam. Het zijn voornamelijk kleinburgerlijke elementen, die zich in deze dienst van het kapitaal stellen; bij hen zijn de klassegevoelens en karaktertrekken van de bourgeoisie in ruwere fellere vorm aanwezig, minder bezwaard met kultuur en aarzeling; zij zijn begerig om naar boven te komen, en vol nationalisme en klassehaat tegen de arbeiders. Uit de gelijkmatige massa van gelijkgerechtigde burgers treden zij als groep naar voren, als een door vaste organisatie verbonden minderheid van strijdbare en fanatieke overtuigde vrijwilligers, tot onwettige gewelddaden bereid, in militaire discipline gehoorzaamend aan hun leiders. Als zij de staatsmacht in handen gekregen hebben, d.w.z. als hun leiders meester van de staat zijn, worden zij met speciale rechten en voorrechten toegerust, worden zij tot een speciaal orgaan van de staat. Zij doen alles wat buiten de taak van de gewone staatsambtenaren, buiten de administratie valt; zij knappen alle vuile werkjes op, zij zijn tegelijk geheime politie en orgaan van propaganda; zij staan half officieel te midden van de bevolking en beheersen deze door hun nergens omschreven maar overal werkzame macht. Daardoor wordt eerst een diktatuur mogelijk.

Diktatuur betekent de volkomen machteloosheid en onderwerping van de burgers onder het staatsbestuur. Hun invloed op de regering is tot niets geworden. Wel laat men van het parlementarisme enige uiterlijke vormen bestaan; maar de parlementen, die nu en dan bijeenkomen, doen dit alleen om verklaringen van de leiders in ontvangst te nemen en redevoeringen te applaudiseren. Zij hebben geen recht om iets tegen de regering te besluiten. Alles wordt besloten in de besloten samenkomsten der partijleiders. Dat gebeurde vroeger onder het parlementarisme ook, maar daar moest dit verborgen of voor de openbare mening goedgepraat worden; daar was controle door publieke opinie,

door partijstrijd, door kritiek in kranten en in vergaderingen. Dit is nu alles verdwenen. Alle partijen behalve de ene zijn opgeheven en verboden, hun woordvoerders meest naar het buitenland gevlucht. Als er verkiezingen gehouden worden, zijn ze een schijnvertoning, daar alleen de ene partij kandidaten aanwijst. Alle kranten zijn gelijkgeschakeld, in handen van de partij, alle openbare kritiek in woord of geschrift is onmogelijk gemaakt. De vroegere macht van een parlement over de regering bestond voornamelijk in zijn controle van de geldmiddelen, zijn recht en macht om gelden toe te staan of te weigeren. Deze macht is ook verdwenen. De regering beschikt over alle staatsinkomsten zonder enige verantwoording af te leggen. Zij kan naar willekeur, zonder dat dit bekend wordt, willekeurige sommen voor partijdoeleinden, voor propaganda of wat ook beschikbaar stellen. In deze onbeperkte geheime beschikking over alle staatsinkomsten bestaat een groot deel van de kracht van een diktatuurregering.

Deze macht van de staat, als organisatie der gemeenschap, over de burgers kan natuurlijk alleen zijn bestaansreden daarin vinden, dat hij de belangen van de burgers waarneemt, beter dan zij het zelf zouden kunnen. Dus dat hij voor hen zorgt, voor hen denkt, hun stoffelijke en geestelijke levensvoorwaarden verzekert, beter dan dit te voren geschiedde. Hij grijpt dus in het economische leven in, zoals vroeger de staat ook wel deed, maar nu uitvoeriger, algemener, en principieel, waarbij hij tegelijk deze economie dienstbaar maakt aan zijn eigen doeleinden. In een land waar het kapitaal zich nog niet tot monopolies heeft ontwikkeld, betekent dit steun aan en samenwerking met het grootkapitaal. Zoals vroeger reeds het grootkapitaal, maar dan tersluiks en achterom, de ministers beïnvloedde en voor zijn belangen spande, zo gebeurt dit nu ook, maar nu vanzelfsprekend, als iets geheel normaal. Wat de staat doen kan om het grootbedrijf te bevorderen, met subsidies, opdrachten, regelingen, doet hij als een natuurlijke plicht. Er komt ook meer orde en activiteit in de openbare diensten, de sloffigheid uit vóórkapitalistische tijd verdwijnt; vreemde toeristen in Italië melden met waardering voor het nieuwe regiem, dat sinds het fascisme de spoortreinen op tijd aankomen.

Ook de massa van de kleinkapitalistische bedrijven wordt nu georganiseerd onder leiding van de staat. Alle bedrijven van eenzelfde soort worden, door middel van hun direkties, samengevat in z.g. „korporaties”, waarin zij samenwerken met elkaar en met de staatsorganen. Dit korporatisme staat als economische karakteristiek van de nieuwe staat tegenover het parlementarisme. De korporaties zijn de deskundige arbeidsgemeenschappen, waaruit het maatschappelijk leven is opgebouwd, in tegenstelling tot de parlementen die, omdat zij door personen zonder samenhang, de kiezers, gekozen worden, tonelen zijn van ondeskundig gepraat en politieke demagogie. De korporaties vormen te samen de

ekonomische raad van advies voor de regering. In de plaats van de parlementaire is de korporatieve staat getreden, uitdrukking van de arbeid als basis van de gemeenschap. Wel te verstaan: van de kapitalistische arbeid. Zo is dan ook, met nog groter beslistheid dan de oude staat, de fascistische staat orgaan van het kapitaal, speciaal van het grootkapitaal.

Ten eerste door daarvan de ekonomische macht over het kleinkapitaal te versterken, door wettelijke regeling. De ekonomische machtmiddelen, die het grootkapitaal bezit om de kleinere ondernemers onder zijn leiding te brengen, ze te onderwerpen en in te schakelen, zijn nooit geheel toereikend. Altijd komen er weer ondernemers op, die hun eigen weg willen gaan, om zelf naar boven te komen, die volhouden tegen de groteren, die de afspraken verstoren, en door hun dwarsheid de rustige exploitatie van de verbruikers verhinderen. Nu worden zij door de verordeningen van de regering gedwongen om in de korporaties mee te doen en zich aan de regelingen te onderwerpen, die, door de ekonomisch machtigsten bepaald, door de regering gesanktionneerd worden. Zo wordt nu het gehele bedrijfsleven, door de inwerking van de staatsmacht, volledig aan het grootkapitaal onderworpen.

Ten tweede, nog belangrijker, door de arbeiders machteloos te maken. Het spreekt van zelf, dat in de korporatieve staat de klassestrijd is „afgeschaft”. Het oude liberale praatje uit de begintijd van het kapitalisme: dat het bedrijf een samenwerking is van deelgenoten, waarvan sommigen door het „werkende kapitaal” en de leiding, anderen door arbeid bijdragen, ter verzorging van de maatschappij, doet nu weer opgeld. Met dit verschil, dat wat toen verdoezeld werd door de burger-gelijkheidsfrase, nu uitdrukkelijk verheven wordt tot een heilig beginsel, het gezag van de een, de machteloze gehoorzaamheid van de anderen. Het spreekt vanzelf, dat de vakverenigingen, als organen van strijd, opgeheven en verboden zijn. De arbeiders mogen niet zelf hun belangen door strijd verdedigen; de staat zorgt voor hen. Ze mogen aan de staatsorganen eerbiedig vragen, om verbetering van arbeidsvoorwaarden te gelasten. Maar ook de ondernemers gaan deze weg, en daar ze doorgaans een goed oor bij de bevriende autoriteiten hebben, met meer sukses. Het kon niet missen dat met de verdwijning van een zelfstandig strijdende arbeidersbeweging de arbeidsvoorwaarden slechter werden en de levensstandaard achteruit ging. Daarvoor in de plaats kregen de arbeiders, nu ingeschakeld in fascistische arbeidersbonden onder van boven aangestelde fascistische funktionarissen als bestuurders, mooie redevoeringen over de hoogheid van de arbeid, die nu eerst in zijn betekenis erkend werd. Voor het kapitaal brak in Italië een goede tijd aan, een tijd van krachtige ontwikkeling en goede winsten, ondanks het soms lastige toezicht en de bemoeienis van niet altijd deskundige partijmensen, die voor zich flinke kluiten uit de pap opeisten. En vanuit

andere landen met hun stakingen en woelingen zagen de kapitalisten met een jaloers oog naar de arbeidsvrede hier.

Als de alles doordringende ideologie treedt nu het nationalisme op. Overal reeds het gevoels- en gedachtenleven der bourgeoisie beheersend, krijgt het hier nog grotere kracht als noodzakelijke grondslag voor de theorie en de praktijk van de staatsalmacht. De staat is de uitdrukking, is het orgaan van de natie; de natie groot en sterk maken is zijn doel, zijn reden van bestaan. Dit is ook wat het grootkapitaal nodig heeft: macht in de wereldstrijd der bourgeoisieën. En daarvoor gaat het fascisme aan het werk, beter toegerust dan de oude staatsvormen, zowel in geestelijke als in stoffelijke voorbereiding. Met alle kracht van door de staat betaalde propaganda wordt de ideologie van het nationalisme gepredikt en in de bevolking gestampt. Zoals in Nederland Tromp en De Ruyter voor dat doel opgeroepen worden, die de zeeën beheersten, en het nageslacht aangespoord wordt om hen na te volgen, zo worden de Italianen tot naneven van de oude Romeinen opgewarmd, wordt keizer Augustus plechtig als Italiaan herdacht, wordt de Middellandse Zee weer „onze zee” genoemd, en wordt nu als taak gesteld, de oude macht en glorie van Rome rondom deze zee te herstellen. En daarmee gepaard gaat een konsekwente opbouw van de militaire macht. De oorlogsindustrie wordt aangewakkerd en georganiseerd; daar alle parlementaire controle ontbreekt, kan de regering zoveel aan bewapening besteden als ze wil. Een agressieve toon tekent het toenemend machtsbewustzijn, zowel van de regering in de diplomatie als van de bourgeoisie in haar optreden tegen anderen. Ze willen hun land niet meer als een museum van oude kunst door toeristen bewonderd zien, maar gerespekteerd als een machtig modern land van fabrieken en kanonnen.

Een tiental jaren was Italië het enige land van Europa — afgezien van Rusland — waar de regeringsvorm een erkende diktatuur was. En schrijvers die niet tot de maatschappelijke grond der dingen gingen, verklaarden het fascisme tot een specifiek Italiaanse instelling, uit toevallige omstandigheden ontstaan, die alleen dáár mogelijk was. Maar sindsdien is het ook in tal van andere, meest minder ontwikkelde landen meer of minder zuiver opgetreden. Bekend is het geval van Portugal, waar na allerlei geharrewar tussen partijen, ministers en officieren de generaals na een „Putsch”, een militair revolutietje, het parlement naar huis stuurden en zelf de macht in handen namen. Maar toen bleek dat zij zich onbekwaam voelden om alle moeilijke kwesties op te lossen; dus stelden zij een bekwaam professor in de ekonomie, bekend als theoretisch woordvoerder van het fascisme, onder de naam van eerste minister als diktator aan het hoofd. Het kleinkapitalistische karakter van het land komt daarin uit, dat zijn voornaamste taak en verdienste bestond

in het in orde brengen van de financiën, door rigoreus op de staatsuitgaven te bezuinigen. Maar tevens voerde hij als bestuursvorm het korporatisme in, dat als economische organisatie in de plaats van het politieke parlementarisme moest treden.

Er schijnt een tegenspraak in te liggen dat het fascisme, een uitvloeisel van het grootkapitalisme, juist in de onontwikkelde landen optreedt, terwijl de landen van het uiterste grootkapitalisme het afwijzen. Voor het laatste is reeds de eenvoudige verklaring gegeven: het democratisch parlementarisme is de beste kamoeflage voor zijn heerschappij. Een regeringsvorm ontstaat niet automatisch, als door vaste koppeling, uit een economisch systeem; de economie bepaalt de gedachten, wensen en doeleinden van de mensen, en deze richten de politiek naar hun behoeften en verlangens. Er is reeds gebleken hoe de toestanden van het grootkapitalisme de gedachten en opvattingen op diktatuur, op heerschappij van weinige krachtige persoonlijkheden richten. Niet enkel, en niet eens bovenal in landen waar de heerschappij der weinigen reeds een feit is, maar vooral ook in andere landen, waar het grootkapitalisme program en doel is.

Het is natuurlijk, dat in de achtergebleven landen, waar de kapitalistische krachten beginnen de mensen op te sturen, de politieke vormen van de meer ontwikkelde landen eenvoudig overgenomen en nagebootst worden, zelfs als de innerlijke krachten er nauwelijks toe reiken. Zo hield dan ook in de 2e helft van de 19e eeuw het parlementarisme zijn zegetocht over de aarde; elk primitief land wilde tonen met de tijd mee te gaan. De merkwaardigste politieke parodieën traden dan ook op; zoals toen in 1878 in een eerste Turkse parlement een deel van de leden, op des Sultans bevel, met stokslagen naar de linkerzijde moest gejaagd worden om er een „oppositie” te vormen. Achter die parlementen stond ook niet een krachtig opkomende bourgeoisie, die ze als orgaan kon gebruiken, maar alleen een massa kleine boeren en kleine burgers met enkel plaatselijke belangen. Dus werden de parlementen beheerst door spekulanten, die zich uit monopolies wilden verrijken, door advocaten en generaals, die als ministers wilden heersen om aan hun vrienden baantjes en voordelen te verzekeren, door intellectuelen, die zich als kamerleden omhoog werkten, door agenten van buitenlands kapitaal, dat op de natuurschatten van het land aasde. Een onfris toneel van innerlijk bederf, een bewijs dat het parlementarisme hier geen natuurlijke functie had.

Economisch gezien staan al deze achterlijke landen er ook geheel anders voor dan de oude kapitalistische landen in hun eerste opkomst. Ze kunnen niet eenvoudig de ontwikkeling van deze herhalen. Zij kunnen niet — en behoeven het ook niet — uit de primitieve techniek langs dezelfde moeitelijke lijdensweg de grote techniek ontwikkelen. Zij kunnen dadelijk de grote techniek invoeren, en zij moeten dat doen. Op hun vóórkapitalistische toestanden moeten zij da-

delijk de grootindustrie enten, het grote bedrijf; in hun wereld grijpt het kapitaal dadelijk als grootkapitaal in. Dus is het geen wonder, dat het politieke instrument, dat de opkomende bourgeoisie van West-Europa voor haar eigen opkomst gesmeed had, hier onbruikbaar bleek en tot allerlei misvormingen ontaardde. Hier, in de landen van nu opkomend kapitalisme zag men zijn misstanden en onbruikbaarheid dan ook scherper dan in West-Europa, waar het als gevestigde macht stevig geworteld was, en zich wist aan te passen. Hier was men des te meer ontvankelijk voor de nieuwe gedachte van diktatuur, daar deze eigenlijk al onder parlementaire schijn min of meer werkelijkheid was.

Zo vindt het fascisme, in plaatselijk verschillende vormen, zijn weg in de nieuwe landen, waar de onvermijdelijke opkomst van het kapitalisme dadelijk opkomst van het grote kapitaal betekent. Stoffelijk doordat de oude machthebbers en grootgrondbezitters hun bezit in kapitaalbezit en hun macht in diktatuurmacht omzetten; en doordat nieuwe opkomelingen, die de rijkdommen van het land aan zich weten te brengen, voor hun onguur bedrijf wel steun van machthebbers maar geen controle van volksvertegenwoordigers kunnen gebruiken. Geestelijk, doordat de ideologie van het monopoliekapitaal van uit de verst ontwikkelde landen door middel van geestelijk verkeer de denkwijze van de heersende en de intellectuele klasse overal over de wereld steeds meer beïnvloedt en bepaalt.

5. HET NATIONAAL-SOCIALISME

Van veel groter belang echter is de vorm, die het fascisme aannam in het economisch hoogst ontwikkelde en het machtigst naar boven strevende land van Europa. Nadat Duitsland de eerste wereldoorlog verloren had en zijn macht daarin vernietigd was, heeft het zich door het fascisme tot een nieuwe poging met groter macht toegerust.

De oorlog had het productieapparaat opgebruikt, en wat niet versleten was, moest aan de overwinnaars uitgeleverd worden. Zware betalingen werden aan de overwonnen staat opgelegd. Door het staatsbankroet in de vorm van devaluatie van het geld werd het bestaan van de intellectuele beambtenklasse ondermijnd en vernietigd. De nationale trots was door de vernederende vredesbepalingen diep gekwetst. Door de opgelegde ontwapening kwamen de officieren en onderofficieren op straat, vol wrok en haat tegen de nieuwe toestand. Dat de regeringsposten nu in handen waren van vroeger verachte lieden, van demokraten, socialisten en

joden, die als uitvoerders van de bevelen van het Engelse en Franse kapitaal optraden, wekte felle verbittering bij hen allen. Joodse immigranten uit het in beroering gekomen Oost-Europa, met hun primitieve handelsgebruiken optredend in een kapitalisme op hoger trap van ontwikkeling, wakkerden het antisemitisme in deze kringen nog sterker aan. Tegelijk dreigde het Russisch kommunisme met zijn grootscheepse propaganda aldoor de half opstandige arbeiders mee te slepen tot bolsjewistische revolutiebewegingen.

Daartegenover verzamelde zich de burgerlijke jeugd in halfmilitaire organisaties. Hun oude verzekerdheid van toekomst was verdwenen; zij moesten zelf hun nieuwe weg zoeken, en beseften instinktief dat die lag in georganiseerde machtvorming. In het leven gehouden door een kleine soldij, onder leiding meest van vroegere militairen, marcheerden zij demonstratief door de straten, daartussen geestelijk gevoed en geïnstrueerd door een felle nationalistische propaganda. Ze werd daarbij gesteund door een deel van de bourgeoisie die er het geld voor gaf, en ze oefenden zich in voortdurende vedhtpartijen met soortgelijke gewapende strijdgroepen van de kommunistische partij.

Uit de vele naast elkaar opschietende organisaties van oudere leiders en jongere vechters kristalliseerde de nationaalsocialistische partij als de groep met de meeste groei-kracht, die later de andere opslokte. Zij had een economisch program, dat alle kleinburgerlijke kringen, ook de boeren en een deel der arbeiders moest aantrekken, fel antikapitalistisch, wat zij zelf socialistisch noemde. Natuurlijk in het bijzonder gericht tegen het kapitaal zoals deze klassen het kennen, het woerkerkapitaal en de hypotheekbanken, die de boeren, en de warenhuizen, die de winkeliers benaauwden, en speciaal, als de exponenten daarvan, het joodse kapitaal. Door haar sterk antisemitisme gaf zij uiting aan de gevoelens van grote delen der kleine burgerij zowel als van de academische kringen, die zich meer dan ooit bedreigd voelden door het naar voren komen van nu als gelijke burgers erkende joden. Zij gaf tegelijk uiting aan de nationalistische gevoelens van de gehele bourgeoisie door op de scherpste wijze te protesteren tegen Duitslands vernedering en smaad, door tot strijd op te roepen voor een nieuwe machtontplooiing, tot een nieuwe strijd voor nationale grootheid en wereldmacht. En toen de grote crisis van 1930 de massa van de burgerij in paniek bracht, en deze met haar millioenen stemmen de nationaal-socialistische partij tot een macht maakte, toen zag ook het Duitse grootkapitaal daarin zijn kans. Het stelde ruime geldmiddelen beschikbaar voor een overstelpende propaganda, die weldra alle aarzelende en modderende liberale en sociaaldemokratische politici uit het veld sloeg, de n.s. partij tot de sterkste partij maakte en haar leider tot hoofd der regering.

Het eerste werk van het nieuwe regiem was, nu het de regeringsmacht verkregen had, te zorgen dat het die niet meer kon verliezen. Door de Kommunistische Partij buiten

de wet te stellen en de andere nationalistische groepen aan zich te verbinden, werd een rijksdagmeerderheid verzekerd. Alle belangrijke bestuurs- en politieposten werden met partijleden bezet; van de vechtende strijdgroepen werden de kommunistische als misdadigers onderdrukt, en werd aan de n.s. een officieel erkende positie gegeven. Door wrede terreurmiddelen, door ruwe mishandeling nog meer dan door later komend officieel verbod werd elke oppositie, elke uiting ook maar van afkeuring onderdrukt. Door het hand in hand werken van de staatsorganen met hun wijd-strekkende macht, en de partijorganen, die door willekeurige, steeds straffeloze geweldpleging de schrik en de vrees er in hielden, werd elke gedachte aan tegenstand in de volksmassa onmogelijk gemaakt. Zo werd ook de pers eerst gemuilband, en daarna, door de redakties zover nodig met partijgangers te bezetten, gelijkgeschakeld; censuur was overbodig. De socialistische en democratische woordvoerders moesten naar het buitenland vluchten; de in de massaas verbreide socialistische en de evenzeer gehate pacifistische literatuur werd door middel van huiszoeking met mishandeling verzameld en in brandstapels vernietigd. Dadelijk begonnen ook de jodenvervolgingen, die in de loop der jaren steeds wreder werden en eerst volledige beroving, dan gehele uitroeiing als hun openlijk doel proklameerden. Zo legde zich de diktatuur van een harde vastbesloten, stevig georganiseerde minderheidsgroep, die wist wat zij wilde, als een ijzeren pantser over de Duitse maatschappij. Opat het Duitse kapitaal opnieuw als een zwaar gepantserde reus de worsteling om wereldmacht zou kunnen opnemen.

De grondslag van alle politieke en ideologische karaktertrekken van het n.s. ligt in zijn economisch karakter. Zijn basis is organisatie van het kapitalisme. Het spreekt vanzelf dat diegenen, die ernst wilden maken met het oude anti-kapitalistische program, er al spoedig uitgezet en uit de weg geruimd waren. Tegelijk echter konden de maatregelen die het toezicht op en de bemoeiing van de staat met het kapitaal inleidden en verder uitbreidden, voorgesteld worden als de vroeger bedoelde maatregelen tegen het kapitaal. Het tot nog toe in zijn handelen vrije kapitaal werd aan banden gelegd. De afzet werd aan de controle onderworpen van een staatsverkoopburo, evenzo de verschaffing van grondstoffen algemeen geregeld; de grote banken werkten ook reeds te voren samen met en onder toezicht van de regering. De regering gaf voorschriften over de te maken reserves, over de hoogte van de dividenden en de nieuwe kapitaalbeleggingen; en ze nam zelf een deel van de winsten voor haar eigen doeleinden. Dat dit niet gericht was tegen het kapitalisme als zodanig, maar tegen de ongebondenheid van het kleine in talloze handen verdeelde kapitaal, blijkt daaruit, dat dit alles in nauwe samenwerking met en op advies van buiten de partij staande grootkapitalisten en bank directeurs geschiedde. Het was een organisatie, die opgelegd werd door de toestand van het Duitse kapitalisme, als enige

middel om het weer groot en machtig te maken.

Onder het kapitalisme is het kapitaal meester; en kapitaal is geld. Wel is de arbeid, de produktie, grondslag van alles, maar de geldbezitters zijn de meesters over de produktie, over de arbeid. Zo sterk doordrenkt dit bewustzijn de maatschappij, dat men in de ekonomie niet denkt en spreekt in termen van arbeid en produktie, maar in termen van kapitaal en geld. De bewegingen van het geld, de spekulaties op de beurs, de manipulaties van de grote bezitters, de listen en ruzies van de financiers slepen de volken mee omlaag en omhoog, beheersen de politiek en sturen de staten naar oorlog en vrede. Deze albeheersende macht van het geld had zich ook in Duitsland getoond. Maar nu was het Duitse kapitaal in de oorlog verslagen, uitgeput, geruïneerd. Het was nog wel grotendeels bezitter van de produktiemiddelen, de fabrieken, de mijnen; het had zich gehandhaafd als meester over de arbeid. Maar het geldbezit ontbrak. En op al dit bezit lag als zware hypotheek de oorlogsschatting en de rente te betalen aan de overwinnaars; geen nieuw geldkapitaal kon zich vormen. Het goud was weggevloeid, en het vloeide nog steeds uit geheel Europa weg naar Amerika, als rente van de oorlogsschulden. De Duitse arbeid was cijnsplichtig aan de overwinnaars, en, over hen heen, vooral aan Amerika. Maar Amerika had zich afgesloten van wareninvoer en hoopte alleen het goud op; zo struikelde de kapitalistische wereld een steeds erger krisis in.

De Duitse „revolutie” van 1933 was een revolte van het Duitse tegen het Amerikaanse kapitaal, tegen de heerschappij van het goud, tegen de goudvorm van het kapitaal. Het bezon zich op het grondfeit van de ekonomie, dat arbeid de basis is, die het kapitaal draagt, dat kapitaal in zijn diepste wezen meesterschap over de arbeid is en uit arbeid ontstaat. Dus dat het ook zonder goud moet kunnen. Want de maatschappelijke voorwaarden, een talrijke geschoolde intelligente arbeidersklasse en een hoog ontwikkelde techniek en wetenschap, waren aanwezig. Dus wierp het de cijnsplicht van zich af, wees de aanspraken van het vreemde goud af, en organiseerde de kapitalistische produktie op de basis van waren en arbeid. Zo kon in de binnenlandse propaganda nog steeds van een strijd tegen kapitaal en kapitalisme gesproken worden. Want het kapitaal, dat was het geldkapitaal, het goud, dat nog in Frankrijk, in Engeland, in Amerika meester was, en daar, maar niet meer in Duitsland, de arbeid beheerste. In deze propaganda werd dus de scheiding gelegd tussen de financiers, de woekerende en sjacherende geldkapitalisten enerzijds en de hard werkende ondernemers en arbeiders anderzijds.

Onder het vrije kapitalisme verzamelt zich de meerwaarde, die overal uit de produktie ontstaat, als geld in de banken, zoekt naar nieuwe winstgelegenheid, en wordt door de banken als kapitaal aan nieuw op te richten of uit te breiden ondernemingen verstrekt. Nu in Duitsland geld en goud

schaars waren geworden, moest de staat als leider en centraal lichaam der ekonomie optreden en de middelen verschaffen voor oprichting van bedrijven en nieuwe belegging van kapitaal. Daartoe moest hij van alle ondernemingen de winst aan zich trekken, na aftrek van een aan de aandeelhouders uit te keren beperkt dividend. In de noodtoestand van het Duitse kapitalisme mocht de besteding van de meerwaarde niet meer overgelaten worden aan de vrije willekeur van de afzonderlijke kapitalisten, die het voor luim of luxe, voor speculatie of belegging in het buitenland zouden willen gebruiken. Strikte zuinigheid was nodig, opdat alle middelen aan de opbouw van de gehele nationale ekonomie ten goede zouden komen. Elke onderneming werd nu afhankelijk van de kredieten, die de staat hem toewijst. Daarvoor is elk aan de voortdurende controle van de staat onderworpen. Daar in de centrale ekonomische bureaus, die daarover beslissen, de leiders van de grote zaken en concerns met hun inzichten domineren, betekent dit een volledige heerschappij van het monopoliekapitaal over de kleinere kapitalisten in een steeds meer beheerste en planmatig geleide organisatie. De bewuste organisatie heeft de automatiek van het geld vervangen.

Maar Duitsland kon, ondanks alle streven naar autarkie, niet op zichzelf bestaan, afgesloten van de handel met andere landen. Het moest een deel van zijn behoeften, vooral ook onontbeerlijke grondstoffen, uit het buitenland betrekken, dus kopen voor geld. Dit geld moest het zich verschaffen door zelf waren uit te voeren en te verkopen. Deze handel kon nu ook niet meer aan de willekeur van handelaars, aan de luim van het publiek naar overbodige luxe, en aan reklame van buitenlandse snufjes overgelaten worden. Opdat alle ontvangsten ten goede zullen komen aan de noodzakelijke hulpmiddelen voor de produktie, moet de staat door strenge voorschriften alle buitenlandse handel onder toezicht houden, en ten slotte door zijn organen zelf in de hand nemen. Alles wat geld naar het buitenland zou brengen, ook reizen en toerisme, wordt onder controle gesteld en streng beperkt. Wissels op het buitenland moeten ingeleverd worden. De staat zelf treedt nu als groothandelaar op, sluit alle handelstransakties af, voor levering in het groot zowel als voor aankoop. Daarbij wordt dan tevens de grote moeilijkheid overwonnen, die in de geldeconomie steeds de oorzaak van hapering en krisis is, de omzetting van waar in geld, de afzet van de waren. Want nu kan de staat als groothandelaar bij elke aankoop van vreemd produkt de voorwaarde verbinden, dat een gelijk bedrag van zijn eigen produkt afgenomen wordt. Of, anders gezegd, hij kan bij verkoop van zijn produkt geen geld vragen, maar waren: zoveel Duitse machines tegen zoveel Hongaars graan of Roemeense petroleum. Het goud is niet meer nodig; het is uitgeschakeld door de direkte ruil van goederen.

Dit heeft nog verder strekkende gevolgen. Deze goederenhandel loopt over kolossale hoeveelheden, daar ze de

produktie en de behoeften van een geheel land betreffen. Partikuliere handelaars in het buitenland hebben zelden zulk een monopolie als hier nodig zou zijn. Bovendien hebben deze grote transakties, speciaal van grondstoffen voor oorlogsindustrie, politieke konsekwenties in de strijd der wereldmogendheden. Dus wordt de andere regering er in gemoeid; niet met afzonderlijke handelaars maar met staten, met regeringsorganen moet gehandeld worden. En zijn deze er niet op ingericht, dan richten zij zich er nu op in, verschaffen zich de beschikking over de produkten en treden zelf regelend en ordenend in handel en industrie op. Zo leidt de staatskontrole van het bedrijfsleven in een groot land tot staatskontrole van het bedrijfsleven in andere landen. Het stelsel breidt zich uit als een olievlek, het groeit tot een internationale goederenhandel tussen staten, gebaseerd niet op betaling met goud maar op direkte warenruil in het groot. Het is een nieuwe ekonomie ook in het internationale verkeer, die vooral op grondstof-leverende opkomende landen een grote aantrekkingskracht uitoefent. Want zij krijgen op die manier machines en kanonnen, zonder dat ze die voor duur geld, door leningen in Frankrijk of Engeland, behoeven te kopen. Zoals een halve eeuw vroeger de Duitse industrie de Engelse waren op de wereldmarkt achteruit drong, zo verdringt nu de duitse ekonomische expansie het Engelse en Franse kapitaal in de opkomende landen. En met de ekonomische gaat een politieke expansie samen; de politieke macht van Frankrijk in de Midden-Europese landen vervloeit. Met de goederen en de ekonomie neemt de heersende klasse van die landen ook de denkbeelden, de ideologie, het fascistisch staatsysteem over. Dit vergroot haar macht in het eigen land, en past beter dan haar namaak-parlementarisme voor haar behoeften. Zij sluiten zich ook politiek meer bij Duitsland aan. Zo is, wat eerst naar oude ekonomische opvattingen een verlamdend tekort was, het gemis aan goud, tot een bron van kracht geworden, als basis van een nieuwe ekonomie.

Voor het Duitse kapitalisme was zo een nieuwe weg geopend naar opkomst en bloei: door organisatie en planmatige centrale leiding van de produktie. Dit moest een geweldige invloed uitoefenen op de denkbeelden en gevoelens van de bourgeoisie. Vooral ook op de jongere generatie uit kapitalistische en intellektuele kringen. Zij hadden de machteloosheid en armoede uit de jaren na de oorlog meemaakt, en het gevoel van hopeloosheid en vernedering onder de republiek van Weimar beleefd; nu zagen zij de weg opengaan naar nieuwe welvaart en macht. Altijd wanneer een klasse vanuit druk en onvrijheid een toekomst ziet opengaan van grootheid met nog onbegrensde mogelijkheden, groeien in haar geestdrift en energie. Zij kleedt dan de nieuwe wereld, die ze ziet aanbreken, in het gewaad van verheven ideologieën, waarvan een meeslepende kracht uitgaat. Het n.s. spreekt van zijn machtverovering als een diepgaande sociale, ekonomische, politieke en geestelijke revo-

lutie, grootser dan enige vorige, een revolutie die een einde maakte aan het kapitalisme, die socialisme en gemeenschap tot heerschappij brengt, en die bestemd is om voor vele toekomstige eeuwen de wereld te vernieuwen.

Wat in werkelijkheid gebeurd is, is een structuurverandering van het kapitalisme, de overgang van het vrije naar het planmatig geleide kapitalisme. Maar dit is toch een zo belangrijke en principiële ekonomische omkering, dat zij als het aanbreken van een nieuw en grootser tijdperk wordt gevoeld. Alle moderne vooruitgang van de mensheid berustte op de vervanging van instinktmatig lukraak door overlegd doelmatig handelen, door een welbewust plan te volgen in plaats van toeval en gewoonte. In de techniek, het hanteren van de natuurkrachten, was reeds wetenschap in plaats van traditie gekomen. Maar in de oude burgerlijke orde was het bedrijfsleven aan het toeval overgelaten van persoonlijke gissing en markt. Vandaar de vele verspilde arbeid, de vernielende konkurrentie, de bankroeten, de crisissen, de werkeloosheid, alles door het optreden van kartels met hun persoonlijke doelstelling slechts in zeer onvolkomen mate beperkt. De geleide plan-ekonomie wil nu bewuste regeling brengen naar vastgestelde bekende behoefte; geen arbeidskracht wordt meer verspild of ongebruikt gelaten. De overgang van het persoonlijke kapitalisme naar het door de diktatuurstaat geleide kapitalisme betekent het verdwijnen, in principe, van de meedogenloze strijd van ieder tegen ieder, waarin de zwakken hulpeloos ten onder gingen. Ieder krijgt zijn plaats aangewezen en kan zeker zijn van werk en loon. De werkeloosheid, die gesel van de arbeidersklasse onder het oude kapitalisme, verdwijnt als een dwaze verspilling van kostbare kracht.

Dit vindt zijn uitdrukking in de ideologie van de gemeenschap. In het oude stelsel had ieder als los enkeling te vechten voor zijn persoonlijk belang, en dacht in zijn egoïsme alleen aan zichzelf. Nu de produktie georganiseerd is tot een planmatig geheel onder doelbewuste leiding, moet ieder weten, dat zijn werk deel is van het geheel, dat hij werkt ten dienste van het geheel, de volksgemeenschap. Waar anders sterk verzet zou zijn over het verlies van oude vrijheid, brengt nu een intensieve propaganda de dienst van de gemeenschap als hoger zedelijk beginsel van de nieuwe wereld naar voren. Deze ideologie is in staat om vooral het opgroeiend geslacht mee te slepen tot geestdriftige toewijding. Daarbij komt dan de ideologie van de arbeid. Het anti-kapitalistische drogbeeld, de schijn gewekt door de uitschakeling van het goud als beheersers van de arbeid, wordt door de propaganda in de koppen gehamerd als de nu aan gebroken heerschappij van de arbeid. Beide, gemeenschap en arbeid, vinden hun uitdrukking in de naam socialisme.

Dit socialisme is nationaal socialisme. Want boven deze andere ideeën en leuzen staat de machtigste ideologie van de bourgeoisie, het nationalisme, waarin zij alle als hulpkrachten zijn opgenomen. De gemeenschap is volksgemeen-

schap en omvat alleen het eigen volk; de ekonomie is nationale ekonomie, de arbeid staat in dienst van het eigen volk. Dit nieuwe is het ware socialisme; in tegenstelling tot het oude socialisme met zijn leer van de klassenstrijd, waardoor het joodse marxisme het Duitse volk had verdeeld en machteloos gemaakt, wendt het nationaal-socialisme alle kracht aan voor de eenheid van het volk, om aan de nationale gemeenschap onverbreekelijke vastheid te geven. En ook hier vindt het tal van oude en nieuwe min of meer eerwaardige gevoelens, die het in zijn dienst kan stellen: traditionele vaderlandsliefde, afhankelijkheid tot de geboorte- grond met zijn oude romantiek, studie van eigen volk en land in de z.g. heemkunde, verheffing van het verleden, de voorouders, verzorging en bescherming van landschap en monumenten. Zij worden onder de naam „volks” een voorwerp van bijzondere zorg en verering. Samengevat als „volkse kultuur” wint het dan tal van intellektuele ideologen tot vurige aanhangers en woordvoerders van het nieuwe stelsel.

Voor het n.s., zoals voor de bourgeoisie in het algemeen, zijn de volkeren, de nationaliteiten, de eenheden waaruit de mensheid bestaat. De volken strijden met elkaar om hun plaats op aarde; de geschiedenis toont ons een bijna onafgebroken reeks van oorlogen, van voortdurende volkerenstrijd, waarin de sterke de zwakke verdringen, onderwerpen of uitroeien. Zo was het altijd, en zo zal het blijven. Deze strijd om woonplaatsen, oorspronkelijk alleen om de beste akker- en weidegrond, wordt in latere tijden een strijd ook om de algemene bronnen van modern leven, grondstoffen voor de industrie, toegang tot oceanen en havens, een strijd om al wat men „levensruimte” noemt. Oorlog, zo zegt het n.s., is de natuurlijke toestand van het mensdom, vrede is slechts een tijdelijke tussenpauze ter voorbereiding van de oorlog. Voor ieder volk is het levensgebot sterk zijn, zich machtig maken tegen de andere; het heeft slechts de keus tussen overwinnen of ondergaan. Internationalisme en pacifisme zijn levenloze abstrakties, enkel geschikt om een volk te verslappen en te verzwakken in de strijd. Een volk als het Duitse, dat moet strijden voor zijn bestaan; moet deze leringen evenzeer uitroeien als het marxisme. Het moet ook, voor zijn volle kracht, alles wat tot eenzelfde volk behoort, samenvatten in een gesloten, naar buiten strijdvaardige staatseenheid. En dit was speciaal voor Duitsland noodzakelijk, dat verdeeld was door de vroegere geschiedkundige ontwikkeling — niet in 1918, maar eerst in 1933 werden de aparte staten opgeheven — en verminkt door de overwinnaars van 1918; Duits-Oostenrijk, Sudetenland, Elzas. Dan zig lagen er buiten. Deze leer van de volkseenheid als hoogste principe vond een sterke weerklank overal, waar Duitse groepen gescheiden of als minderheden tussen anderen woonden en zich zwak voelden, tot in Zevenburgen en in Amerika toe. Wel liet zich dit praktisch niet doorvoeren, door het door elkaar wonen en op elkaar aangewezen zijn

van verschillendtalige groepen. Zo vormde Tjecho-Slowakije een diepe inham die de Duits-sprekende streken scheidde; en het Duits-sprekende Danzig lag als natuurlijke er bij behorende haven voor het Poolse land. Het spreekt van zelf, dat in zulke gevallen de kwestie niet naar éénzelfde principe, b.v. zelfbeschikking van elke groep, werd opgelost, maar door macht: voor ieder volk is het belang van de eigen macht opperste gebod. Zo moest dan juist aan deze abnormale gevallen de nieuwe grote strijd om wereldmacht losbarsten.

Vanaf het eerste ogenblik der nationaal-socialistische revolutie was voorbereiding voor de oorlog de leiddraad van alle gedachten, het doel waartoe alle maatregelen moesten dienen. Daartoe dient de controle en regeling van de produktie door de staat, daartoe in de eerste plaats dient de beperking van winsten en dividenden; daartoe dient zijn macht over het stichten van nieuwe ondernemingen. Alles wat boven een zekere matige winstgrens uitgaat, komt aan de staat, voor zijn doeleinden; want deze zijn het grote algemene belang van het kapitaal. In het oude kapitalisme moest de staat door belastingen, eerst nog grotendeels langs de slinkse weg van verbruiksbelasting, zich de povere wereldmiddelen voor zijn functies verschaffen — tegen de weerdstand van de bourgeoisie, die elke gulden onwillig afgaf, mopperend over de z.g. zware lasten, en in de parlementen alle staatsuitgaven argwanend beknibbelde. Elke bijdrage voor de gemeenschappelijke kosten van de gehele klasse, de staatsuitgaven, werd als een „belasting” — de naam zegt het al — beschouwd, een onbehoorlijke beroving van persoonlijk recht op verbruik en genot. Hoe is dat alles nu veranderd! Onder het nieuwe kapitalisme neemt de staat, eigenmachtig en onkontroleerbaar, direkt aan de bron, uit de produktie, de hoofdmassa van de meerwaarde, en laat aan de kapitalisten-eigenaars een matig, door hem bepaald overschot. Niet meer als vrager en bedelaar staat de staat tegenover de meesters der produktie; hij is nu de meester en de kapitalisten zijn de door hem bedeeden. Een enorme toename van macht dus voor de n.s. staat, vergeleken met de op oude wijze werkende staten; maar die hij nodig heeft om de wereldstrijd met kans op sukses te voeren. En tegelijk een enorme machttoename van de leiders van de staat, de ambtenaren en de partij, tegenover de bevolking. En daarnaast komt dan als morele winst, tegenover de kleine burgers, boeren en arbeiders te kunnen paraderen als de bedwinger van het kapitaal, als de macht die de rijken dwingt om van hun rijkdom het grootste deel af te staan ten algemene nutte, en die de arbeid maakt tot arbeid voor de gemeenschap in plaats van voor kapitaalwinst.

Daarnaast staat nog een verder voordeel. De staat beschikt onmiddellijk over de produktie, dus kan een zo groot deel van de industrie als hij nodig acht voor de fabrikage van oorlogstuig bestemmen. In het oude kapitalisme moest de staat eerst het geld zien te krijgen dat met mondjesmaat

door de parlementen werd toebedeeld, of door de bankiers slechts tegen vette procenten voor zichzelf werd geleend. Dan moesten opdrachten tot levering worden gegeven aan de partikuliere wapenfabrieken, die wel als „nationale” firma's poseerden: Krupp in Essen, Schneider in Creuzot, Armstrong in Engeland, maar onderling bevriend en verbonden waren. En die in de eerste plaats er millioenen winst voor zich uit haalden, omdat zij een monopolie hadden, en bovendien, daar ze geen last van nationale gewetensbezwaren hadden, dezelfde nieuwe uitvindingen en betere modellen aan de vijand verkochten. Hoe primitief doet dat alles nu aan, als ware de oorlog slechts een spel! Maar voor de diktatuurstaat is hij bloedige ernst. De staat regelt de industrie, hij bepaalt welk groot deel van de staalproductie en de chemische industrie voor kanonnen, bommen en ander oorlogstuig zal dienen, hij laat de fabrieken daartoe bouwen en inrichten. Hij zet wetenschap en techniek in beweging om betere wapens uit te vinden en te beproeven, en verenigt de functies van ingenieur, uitvinder en officier in doelbewuste oorlogstechniek, deel van de „Wehrwissenschaft”. Gepantserde vechtwagens, duikbommenwerpers, grote duikboten, snelle torpedoboten worden steeds verbeterd en in massa gebouwd, zonder dat de vijand er iets van verneemt of vermoedt, zonder dat er in een parlement over geïnterpelleerd kan worden, zonder dat een op sensatie beluste pers er iets van kan verraden. Aan niemand behoeft verantwoording te worden afgelegd; alle openbare kritiek is genuilband. Zo kan jarenlang in stilte, door ophoping van voorraden de oorlog intensief voorbereid worden, tot het ogenblik van aanval gekomen is.

In het oude kapitalisme gold oorlog enkel als mogelijkheid, waarop men voorbereid moest zijn, vooral ter verdediging van bestaande toestanden. De officieren vormden wel een aparte stand met speciale uniform en tradities, maar ze waren toch meest op vrede ingesteld met zijn eentonige kazernedienst. In de diktatuurstaat is de oorlog het reële feit van morgen, een zaak van leven en dood, waar de officieren als dragers van het hoogste staatsdoel zich met hart en ziel aan geven, waarop ze zich dag aan dag met de uiterste inspanning voorbereiden, met alle kracht van initiatief, die het voordeel van de aanvaller is. Duitsland, en evenzo Italië en Japan, zijn onder de kapitalistische landen de laatst gekomen, toen de wereld al verdeeld was en alleen minder rijke stukjes koloniegebied over waren. Het wil zijn aandeel, het wil het veroveren. Het heeft een positief doel, dat de energie veel sterker in spanning brengt, dan het negatieve trachten te houden wat men heeft. Dit is de zogenaamde „dynamiek” van het nieuwe stelsel, de felle kracht van actie, die iedereen voortstuwt. En die in de militaire tactiek het goedvoorbereide massale onweerstaanbare offensief tot hoogste volkomenheid brengt.

Zo heeft het Duitse grootkapitaal, door een nationaal-socialistische regering als meester over het gehele ekono-

mische leven te stellen, zich een oorlogsmachine zonder weerga gefabriceerd, door geen ander land geëvenaard. Maar... heeft het daarbij ook over het doel heengeschoten? Heeft het bij zijn streven naar wereldmacht niet de heerschappij in het eigen land verloren? De vraag kan gesteld worden en is dikwijls gesteld, in hoeverre men onder deze diktatuur van partijleiders nog van een werkelijke heerschappij van de bourgeoisie, van de klasse van kapitaalbezitters mag spreken. Want wel heeft het grootkapitaal, dat in de n.s. partij een geschikt werktuig zag, deze door zijn geld en invloed aan de macht geholpen, en heeft de bourgeoisie als geheel dit ondersteund. Maar daarna hebben de partijleiders, zodra zij als beheersers van de staat vast in het zadel zaten, zich tot meesters over het kapitaal gemaakt, zijn winsten besnoeid, zijn beschikkingsrecht aan zich getrokken; en blijken van ontstemming bij de grote heren over deze ontwikkeling der dingen zijn ook nu en dan aan het licht gekomen. Het spreekt vanzelf, dat er een verschuiving van machtverhoudingen, en daarna ook van bezit, heeft plaats gevonden. De meest uit de kleine bourgeoisie voortgekomen partijleiders en leden, die als een sterk toegenomen korps ambtenaren over staat en maatschappij gebieden, werken nu in kompanjonschap met de leiders der grote zaken. Samen zijn ze baas in de economie en de politiek; partijleiders en grootkapitalisten zijn met elkaar tot een nieuwe heersende klasse samengesmolten. Kapitaal is onpersoonlijk, kapitalisme is de heerschappij niet van wie vanouds kapitaal bezaten, maar van wie het nu hebben, hoe zij er ook aan gekomen zijn. En de nieuwe machthebbers zorgen er wel voor, dat zij ook persoonlijk niet te kort komen. Wat verder de personen betreft, is de verandering niet eens zo heel groot. Het kapitaal was in Duitsland nog niet, als in Amerika, tot een onaantastbaar bezit van bepaalde families geworden. Naast de zoons kwamen andere jonge mannen uit de bourgeoisie naar boven, die in dienst en beheer der grote zaken bijzondere bekwaamheid toonden; ze kregen deel in bezit en leiding, en werden tot grootkapitalisten, leiders van het economische leven. Nu, onder het nieuwe regiem, worden zulke personen, langs de weg van partijlidmaatschap, als deskundigen in de economische bureaus geplaatst, die belast zijn met de organisatie van de industrie, en oefenen nu, onder ietwat verschillende naam en nu met officieel gezag, dezelfde functie uit van de regeling van het bedrijfsleven. De grens tussen partikuliere kapitalisten en ambtenaren, tussen leiders van de industrie en leiders van de staat vervaagt en verdwijnt in het samenvloeien der functies. Gezamenlijk zijn ze meester over de produktiemiddelen, meester over het kapitaal en over de staat.

Dit is nog geen werkelijk staatsocialisme. De staat is niet, d.w.z. de bureaucratie is niet gezamenlijk, zoals in Rusland, bezitter van de produktiemiddelen. Achter en onder deze leiders staat de grotere klasse van de bourgeoisie: de klei-

nere ondernemers, de fabrieksdirekteuren en leidende ambtenaren, de aandeelhouders, de renteniers. Er is scheiding gekomen tussen de beide functies van de aandelenbezitters, tussen het eigendomsrecht en het beschikkingsrecht. Het beschikkingsrecht is onder het grootkapitaal — zoals ook Amerika toont — belangrijker dan het eigendomsrecht. Eigendomsrecht zonder meer is alleen maar recht op een inkomen als dividend uit de winst van de onderneming; het beschikkingsrecht manipuleert met de kapitalen, dirigeert de produktie, strijdt voor grotere winst en dekreteert, wat er aan dividend zal worden uitgekeerd. De bourgeoisie mag met haar aandelen en dividenden spekuleren op de beurs, zoals kinderen spelen met de afval van het werkgerei der volwassenen. Maar de heersende bovenlaag beschikt over het geheel, zorgt natuurlijk ook voor zichzelf, maar heeft in de eerste plaats te zorgen voor het algemene klassebelang, het kapitaalbelang, het staatsbelang; hij heeft deze staat, dus ook zichzelf, machtig, rijk en groot te maken.

Met en tengevolge van deze diepgaande verandering in economische en politieke verhoudingen gaat ook een nieuwe geesteshouding de burgerlijke wereld in Duitsland meer en meer doordringen. Het gevoel van onderlinge samenhang en verbondenheid in plaats van de persoonlijke vrijheid, als gevolg van de groei van het kapitalisme tot bewust georganiseerde eenheid. Het gevoel van waarde- en rangverschil, van gezag van leiders, van onderworpenheid der massa's, in plaats van de leer van de gelijkheid aller burgers, als gevolg van de reeds lang ondervonden economische macht van de grootkapitalisten over de afhankelijke kleineren. Het bewustzijn van de noodzaak van onderschikking in groot verband, als gevolg van de planmatige ordening der economie. Het gespannen nationaal bewustzijn als uitdrukking van de noodzaak van de strijd om wereldmacht. Dit alles groeit niet enkel spontaan uit de nieuwe verhoudingen op; want dan zouden evenzeer sterke tegenkrachten opkomen. Het is tegelijk voorwerp van een intensieve eenzijdige propaganda en opvoeding. Want om deze gevoelens tot een geestelijke kracht te maken, die de gehele natie tot een steenharde eenheid maakt, kan men ze niet aan het vrije spel van spontane groei overlaten. Propaganda en opvoeding worden tot een voorwerp van bijzondere staatszorg. Een eigen ministerie van propaganda treedt op, toegerust met onbeperkte geldmiddelen. Alle bruikbare krachten van kunst en wetenschap worden aan het werk gezet, alle anders gerichte invloeden door strikt verbod en onderdrukking uitgeschakeld, en zo wordt stelselmatig de nieuwe leer in alle koppen ingeperst.

Natuurlijk is dit niet mogelijk zonder een volslagen geestelijke tyrannie. Elke tegengestelde mening, elke kritiek moet zorgvuldig verhinderd worden. Stond onder het vroe-

gere absolutisme de pers onder censuur — waarbij de leegten van geschrapte artikelen welsprekend waren, de redakties met de censor kat en muis speelden en hun vernuft tussen de regels toonden — nu is de pers gelijkgeschakeld. Alle redakties bestaan uit aanhangers en partijleden. De staat is niet alleen meester over de stoffelijke produktie, over het stoffelijk leven der mensen, hij is ook meester over de geestelijke produktie, over hun geestelijk leven, waarbij de partij zijn instrument is. Geen geschriften van afwijkende richting kunnen verschijnen; buitenlandse publikaties worden zorgvuldig gecontroleerd; het geheim drukken van oppositiesgeschriften wordt niet slechts als halsmisdadigheid wreed gestraft, maar bovendien door de industriële controle over alle grondstoffen belemmerd. Het is tegelijk een tooneel van intellektuele lafhartigheid, die de andersdenkenden alleen aandurft en hoont, na ze met een prop in de mond weerloos te hebben gemaakt. Maar het treft doel. Want zo kan de partijpers, zonder enig tegenwicht, niet enkel haar algemene leer, maar ook haar voorstelling van de feiten en gebeurtenissen van de dag aan de lezers inprenten of die verzwijgen. En mogen deze van nature nog zo wantrouwig staan tegenover eenzijdige voorlichting; op den duur moet de steeds herhaalde, nooit tegengesproken en blijkbaar door de feiten bevestigde leer ingroeien in aller geest.

Tegelijk wordt een scherpe controle uitgeoefend op de mondeling omgaande denkbeelden. De partij heeft haar leden en aanhangers overal, op de buro's, in de werkplaatsen, tussen de arbeiders. En overal met de heilige zedelijke plicht de verspreiders van afwijkende denkbeelden en geruchten als „vijanden van de gemeenschap" aan te brengen, opdat ze gestraft worden. En zo al niet algeheel geloof in de n.s. leer het gevolg is, toch wordt er mee bereikt, dat geen oppositie zich kan vormen, dan alleen in de meest afgezonderde geheimzinnigheid van onbeduidende groepjes, en dat een gevoel van volkomen machteloosheid allen vervult.

Vergelijkt men dit regeringsstelsel met vroegere stelsels van despotisme, dan blijkt de enorme vooruitgang in kracht en doeltreffendheid, die het kapitalisme in de techniek der onderdrukking heeft gebracht. De oude despotische regeringen uit voor-kapitalistische tijden waren, vergeleken met wat men hier ziet, belachelijk van onbekwaamheid. Of men de Engelse Toryregering uit het begin van de 19e eeuw neemt, die niet eens politie kende, of het Pruisische absolutisme van vóór 1848, of het Russische Tsarisme — altijd komt in de barbaarse ruwheid van een primitievere tijd een haast goedmoedige hulpeloosheid te voorschijn van een regering, die uit de verte ook maar nauwelijks contact had met het volk. Voor de Engelse rechtbanken voerden toen uitgevers en schrijvers een taaie strijd voor persvrijheid en hervorming, toegejuicht door het publiek als ze de gevangenis gingen. De Russische politie, hoe wreed zij de revolutionairen behandelde, kon nooit haar respekt voor hen